

УДК 37.032:377:34(477)

Н.В.Кожем'яко

Київського фінансово-економічного коледжу

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ ЮРИДИЧНОЇ ГАЛУЗІ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розглянуто основні погляди науковців щодо формування комунікативної компетентності фахівця; пропонується власне бачення сутності комунікативної компетентності майбутнього фахівця юридичної галузі.

Ключові слова: *комунікативність, комунікативна компетентність, спілкування.*

Коммуникативная компетентность будущего специалиста юридической области как педагогическая проблема

Постановка проблеми. Завданням юридичної освіти на сьогодні є забезпечення потреб суспільства у висококваліфікованих юристах, які здатні у процесі професійної діяльності дотримуватися верховенства права, знати і поважати закони, бути справедливими і в той же час гуманними і здатними до співпереживання, милосердя, нести відповідальність за прийняте рішення.

Діяльність фахівця юридичної галузі охоплює такі напрями: організаційний, соціальний, пошуковий, реконструктивний, комунікативний. Провідною юридичної діяльності є комунікативна компетентність. Юристи повинні володіти не лише професійними знаннями, а й бути комунікативно компетентними фахівцями в діяльності. Фахівець юридичної галузі повинен передусім уміти спілкуватися з різними верствами населення. Саме у спілкуванні людей реалізуються їхні різноманітні суспільні та міжособистісні відносини. Спілкування – це вміння вступати в контакт з людьми, враховувати вікові та індивідуально-психологічні властивості кожної особистості та окремих груп громадян, своєчасне і адекватне визначення емоційно-психологічного стану співрозмовника, його інтересів тощо.

Отже, виникає необхідність з'ясування сутності комунікативної компетентності фахівця юридичної галузі.

Аналіз досліджень і публікацій. На сьогодні існує значна кількість досліджень, присвячених формуванню комунікативної компетентності в різних галузях науки: філософії, педагогіки, психології, соціології, лінгвістики та ін. Разом з тим науковці постійно наголошують на точності і важливості цього терміна, "тому що представники різних галузей знань описують це поняття з позиції власних інтересів і підкреслюють у ньому те, що є найсуттєвішим для цієї науки" [11].

Аналіз психолого-педагогічної літератури доводить, що в науково-педагогічному обігу вживаються два поняття "комунікативність" і "комунікація".

Риторичний словник трактує поняття "комунікативність" як "інтенсивне взаємодіяння людей на основі обміну різного роду інформацією, думками, почуттями, волевиявленням" [17]. Вважається, що комунікативність є явищем, яке сповнене глибоким змістом та універсальністю, що передбачає обмін матеріальними цінностями (матеріальне спілкування) та інформацією (духовне спілкування). [17]. "Етимологічний словник української мови" пояснює термін "компетенція" через поняття "компетентний". Сам же термін "компетенція" через польське "посередництво" запозичений з латинської мови: лат. *competentia* ("відповідність, узгодженість") пов'язане з *competere* ("разом досягати, прагнути, сходитися, зустрічатися; відповідати, погоджувати"), яке складається з префікса *com-* ("з") і дієслова *petere* ("прагнути, досягати") [11]. Поняття "комунікація" трактується сучасними філософами і соціологами (М. Бубером, Ш. Дюїнім, М. Коганом), як особливу сферу діяльності людини і систему відносин суб'єктів [16]. У наукових дослідженнях О. Апеля, М. Кагана, А. Лобанова, Ю. Хабермаса, Ф. Шаркова та ін. комунікація розглядається як дія (односторонній процес передачі сигналів без здійснення зворотного зв'язку), як взаємодія (двосторонній процес обміну інформацією) [15]. На думку, Г. Дев'ятової, комунікація – це соціально обумовлений процес передання і сприйняття інформації в умовах міжособистісного і масового спілкування за допомогою різних комунікативних засобів (вербальних, невербальних та ін.). Н. Волкова дає визначення поняттям "комунікація" і "комунікативність". Комунікація – це форма зв'язку, процес повідомлення і передачі інформації,

Н.В.Кожем'яко

акт спілкування між двома або більш індивідами емоційного чи інтелектуального змісту, а комунікативність – це вияви комунікативних якостей, які сприяють успішній інформаційній взаємодії, що сприяє вирішенню конкретних питань [4]. Суть комунікації в цілеспрямованому спілкуванні, яке реалізується в конкретних ситуаціях згідно з нормами мовленнєвої діяльності [9].

Науковець Є. Проворова в дисертаційному дослідженні аналізує поняття "комунікація" та взаємозв'язок його з поняттям "спілкування" і констатує, "що між даними поняттями наявна відмінність", а "за певних умов можливе визначення спілкування як частини процесу комунікації" Комунікація – це взаємодія між суб'єктами в процесі навчання за допомогою вербальних, невербальних засобів з метою взаємообміну інформацією та досягнення цілей навчання. Спілкування виступає основою педагогічної комунікації та безпосередньо пов'язане з вербальними засобами даного процесу [15].

У психолого-педагогічній літературі спілкування розглядається як невід'ємний складник діяльності. Метою спілкування є досягнення взаєморозуміння між людьми, встановлення психологічного контакту, що впливає на знання, відношення, діяльність, почуття. Контакти між людьми необхідна умова під час спілкування. Необхідність в дослідженні комунікативності та спілкування здійснено психологами і педагогами: Б. Ананьєвим, Б. Ломовим, В. М'ясищевим, Б. Париґіним та ін. Так, В. М'ясищів, розглядає спілкування як процес взаємодії конкретних індивідів. Науковець указує на необхідність дослідити особливості пізнавальних процесів людини, її емоційної сфери і поведінки, що виникає в процесі спілкування. "У спілкуванні виражається ставлення людини до активності, вибірковості, позитивного чи негативного. Способом або формою спілкування є істинне ставлення людини до людини" [16]. Досліджуючи спілкування Б. Париґін доводить, що це "складний і багатогранний процес, який може бути одночасно і процесом взаємодії індивідів й інформаційним процесом; розглядатися як ставлення людей один до одного і бути процесом їх співпереживання і взаємного розуміння" [13]. Проблемі спілкування присвячена низка праць Б. Ананьєва, в яких визначає спілкування як діяльність, через яку людина організує свої відношення з іншими людьми [17]. Предметом дослідження у Б. Ломова є також спілкування, яке він розглядає як специфічну багатфункціональну систему міжособистісної взаємодії [17].

Науковець О. Бодальов наголошує на тому, що спілкування – це взаємодія людей, у якій кожен з учасників реалізує певні цілі, де кожна людина постійно виявляється в ролі суб'єкта і об'єкта спілкування [2]. Заслуговує на увагу підхід до проблеми спілкування Г. Андреева, який розуміє спілкування, як аспект сумісної діяльності". Дослідник також виділяє аспекти спілкування: комунікативний (обмін інформацією), інтерактивний (взаємовплив), перцептивний (процес сприймання один одного та досягнення взаєморозуміння) [17].

Отже, існують різноманітні погляди щодо визначення поняття "спілкування", що підкреслює можливість його трактування у різних галузях наук залежно від концептуального підходу.

Комунікативну компетентність розглядали як: уміння встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми (Ю. Жуков, С. Козак, Г. Данченко, С. Макаренко, Л. Петровська, П. Растенніков, В. Степанов); володіння сукупністю певних умінь (Т. Ладиженська, Є. Мелібруда, Н. Паніна, Р. Парошина, М. Станкін); знання норм і правил спілкування (А. Козлов, Т. Іванов) [6].

Досі привертає увагу проблема формування комунікативної компетентності, яка стала предметом досліджень як у вітчизняній, так і в зарубіжній науці. Ця проблема привернула увагу багатьох науковців: О. Аршавську [1], М. Вятютнева [3], Д. Ізаренкова [8] та ін. Науковці розглядають комунікативну компетентність як здатність використовувати мову в тій чи іншій сфері спілкування. Так, М. Вятютнев визначає комунікативну компетентність як здатність використовувати мову творчо, цілеспрямовано, нормативно, у взаємодії зі співрозмовниками [3 с. 40], а Д. Ізаренков вказує на необхідність уточнити зміст комунікативної компетентності, в результаті чого таке уточнення дозволило науковцю визначити комунікативну компетентність "як здатність людини до спілкування в одному, кількох або всіх видах мовленнєвої діяльності, яка становить набуту в процесі природної комунікації або спеціально організованого навчання особливу властивість мовленнєвої особистості [7].

Науковці Н. Гез, Ю.П. Федоренко, Ю.С. Федоренко визначають комунікативну компетентність через поняття "знання, навички й уміння" [5, 19, 20]. Так, Н. Гез доводить, що комунікативна компетентність – це знання про мову, навички й уміння застосовувати ці знання у мові згідно з різними ситуаціями спілкування. Ю.С. Федоренко трактує комунікативну компетентність як знання, уміння та навички, які необхідні для розуміння та породження власних програм мовленнєвої поведінки, адекватним цілям, сферам, ситуаціям спілкування.

Так, аналізуючи подані визначення комунікативної компетентності, можна зробити висновок про те, що в психолого-педагогічних дослідженнях комунікативна компетентність співвідноситься зі знаннями, навичками й уміннями, які відображають багатогранність комунікативної компетентності, а також її важливу роль у розвитку особистості.

Оскільки наші наукові інтереси стосуються комунікативної компетентності майбутнього фахівця, то суттєвий інтерес представляють дисертаційні роботи, які торкаються фахової діяльності: З.Ф. Підручної, В.В. Романової, О.О. Павленко, Н.С. Назаренко, В.П. Черевко. Так, О. Павленко в дисертаційному дослідженні робить висновок що комунікативна компетенція – це знання мови, високий рівень практичного володіння як вербальними, так і невербальними її засобами, а також досвід володіння мовою на варіативно-адаптованому рівні залежно від конкретної мовленнєвої ситуації [12]. В дисертаційній роботі вивчається проблема комунікативної компетенції сучасних фахівців у педагогічній теорії; розробляється й обґрунтовується модель комунікативної професійно орієнтованої компетенції фахівців митної служби. Окреслюється специфіка формування комунікативної компетенції у системі професійної підготовки митників. Аналізується кореляція професійної комунікативної підготовки і факторів формування іміджу, а також комунікативних умінь співрозмовників та прагматичного потенціалу висловлювання. Цю думку підтверджує в своєму дослідженні Н. Назаренко [10]. В своєму дисертаційному дослідженні, на основі проаналізованих науково-літературних джерел уточнює сутність комунікативної компетентності майбутнього фахівця-документознавця, як сукупність умотивованих знань, умінь і навичок, необхідних майбутньому фахівцю для здійснення мовленнєвої діяльності в навчально-професійній сфері. Мета дослідження В. Черевко полягає у вивченні феномену комунікативної компетентності та психологічних особливостей діяльності менеджера. Так, науковець визначає комунікативну компетентність фахівця, як інтегральні якості його особистості, яка синтезує в собі загальну культуру спілкування і її специфічні прояви в професійній діяльності [22]. В. Черевко доводить, що рівень розвитку комунікативної компетентності індивіда є показником його особистісного зростання, а в її основі лежить не просто досконале володіння засобами спілкування, а й особливості особистості в цілому, які завжди проявляються в конкретному соціальному контексті. Аналіз дисертаційного дослідження В. Романової дає можливість зробити висновок про особливості формування комунікативної компетенції фахівців соціально-культурної діяльності, які визначаються специфікою фахової комунікації, необхідністю постійної словесної її взаємодії. Науковою новизною дослідження є критерії сформованості комунікативної компетенції майбутніх фахівців: володіння мовними нормами, володіння невербальними засобами спілкування, володіння навичками діалогічного мовлення, володіння технікою словесної взаємодії, володіння правилами мовленнєвого та ділового етикету [16].

З. Підручна досліджує формування комунікативної компетентності майбутніх перекладачів, і доводить, що комунікативна компетентність – це інтегруючий компонент професійної компетентності майбутнього фахівця під час навчання. В дисертаційному дослідженні розглядає професійні знання, навички, вміння, якості, що забезпечують ефективне виконання комунікативної функції у професійній діяльності та сприяють їхньому подальшому самовдосконаленню й самореалізації [14].

Заслужують на увагу дослідження Є.М. Проворової, Д.М. Годлевської, К.О. Глушенко, О.С. Федорчук. Теоретичний аналіз наукових джерел в дисертаційному дослідженні Є.М. Проворової дозволив конкретизувати поняття "комунікативна компетентність" через категорії "компетентність", "комунікація" та "спілкування", що дало підстави для визначення змісту комунікативної компетентності як сукупності комунікативних знань, вмінь, здібностей, досвіду, мотивації, що забезпечують сприймання, розуміння, засвоєння, використання, передачу педагогічної інформації [15].

Цікавою, в контексті нашого дослідження, є дисертаційна робота Д.М. Годлевської. Науковець доводить, що комунікативна компетентність – це складна інтегративна якість особистості, яка опосередковує професійну діяльність фахівця, спрямовану на налагодження, підтримку і розвиток ефективної взаємодії з клієнтом. Вона також наголошує на тому, що комунікативна компетентність є складовою і базовою характеристикою професійної компетентності в залежності від функції, яку реалізує соціальний працівник у різних видах

діяльності. Дане твердження дає можливість розглядати комунікативну компетентність як професійну комунікативну компетентність соціального працівника [6].

Досліджуючи формування комунікативної компетентності, К.О. Глушенко доводить, що комунікативна компетентність – це здатність спілкуватися з різними людьми творчо і цілеспрямовано. На думку науковця доречно встановлювати та підтримувати необхідні контакти з іншими людьми засобами комунікації з урахуванням конкретної ситуації та комунікативної спрямованості [7].

На нашу думку, на основі вивчення досліджень науковців можемо представити своє розуміння комунікативної компетентності фахівця юридичної галузі як сукупність знань, навичок та вмінь, необхідних для ефективного спілкування; ситуативна адаптованість і вільне володіння вербальними та невербальними засобами соціальної поведінки.

Слід зазначити, що за кордоном за останні п'ять років зросла кількість досліджень комунікативної компетентності у юридичній галузі, але на жаль формування комунікативної компетентності розглядалося лише у вузьких аспектах.

Проте, вітчизняними науковцями комунікативна компетентність недостатньо досліджена в юридичній галузі, тому саме її розгляду слід приділити увагу.

Таблиця 1

Поняття «комунікативна компетентність» фахівців у дослідженнях науковців

Автор	Розуміння комунікативної компетентності	Фах
Ю. Жуков С. Козак Г. Данченко С. Макаренко Л.Петровська П.Растенніков В. Степанов	уміння встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми	педагог, психолог
Т.Ладиженська Є. Мелібруда Н. Паніна Р. Парошна М. Станкін	володіння сукупністю певних умінь: уміння слухати, гарно говорити, розв'язувати конфлікти, дотримуватися мовленнєвого етикету, вміння керувати довільною увагою, вільно мислити, природно поводитись	
А. Козлов Т. Іванова	знання норм і правил спілкування	
О. Аршавська М. Ватютнев Д. Ізаренков	здатність людини до спілкування в одному, кількох або всіх видах мовленнєвої діяльності, використання мови творчо, цілеспрямовано, нормативно, у взаємодії зі співрозмовниками	
Н. Гез Ю. Федоренко	знання про мову, навички й уміння застосовувати ці знання у мові згідно з різними ситуаціями спілкування	
З.Залібовська-Льницька	володіння уміньми й навичками, що ґрунтуються на звичаях, традиціях, етикету, культурних норм і обмежень у сфері спілкування	
Є. Проворова	сукупність знань, умінь, здібностей, досвіду, мотивації, що забезпечують сприймання, розуміння, засвоєння, використання, передачу педагогічної інформації	
К. Глушенко	уміння й навички, які пов'язані із застосуванням для спілкування певної національної мови – словесного мовлення	
Л. Волкова	передбачає діагностику навченості та научуваності студентів	фінансист, економіст
В. Романова	володіння мовними нормами; невербальними засобами спілкування, діалогічного мовлення, технікою словесної взаємодії, правилами мовленнєвого та ділового етикету	мистецтвознавець екскурсовод перекладач менеджер-

		управління
Д. Годлевська	складна інтегративна якість особистості, яка є складовою і базовою характеристикою професійної компетентності в залежності від функції, яку реалізує фахівець у різних видах діяльності	соціальний працівник
О. Павленко	знання мови, високий рівень практичного володіння як вербальними, так і невербальними засобами спілкування, досвід володіння мовою на варіативно-адаптивному рівні залежно від конкретної мовленнєвої ситуації	працівник митної служби
Н. Назаренко	сукупність умотивованих знань, умінь, і навичок необхідних для здійснення мовленнєвої діяльності в навчально-професійній сфері	документознавець
В. Черевко	інтегральна якість особистості, яка синтезує в собі загальну культуру спілкування і її специфічні прояви в професійній управлінській діяльності	менеджер
З. Підручна	інтегруючий компонент професійної компетентності під час навчання	перекладач

1. Аршавская Е.А. Экстралингвистические детерминанты формирования коммуникативной способности (компетенции) / Е.А. Аршавская // Исследование проблем речевого общения. – М., 1979. – С.72-82.
2. Бодалев А.А. Личность и общение / А.А. Бодалев. – М.: Педагогика, 1983. – 270 с.
3. Вятютнев М.Н. Коммуникативная направленность обучения русскому языку в зарубежных школах / М.Н. Вятютнев // Русский язык за рубежом. – 1977. – №6. – С.38-45.
4. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація : навч. посіб. / Н.П. Волкова. – К.: ВЦ Академія, 2006. – 256 с.
5. Гез Н.И. Формирование коммуникативной компетенции как объект зарубежных методических исследований / Н.И. Гез // Иностранные языки в школе. – 1985. – №2 – С.17-24.
6. Годлевська Д.М. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників в умовах педагогічного університету : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 "Соціальна педагогіка" / Д.М. Годлевська. – К., 2007. – 21 с.
7. Глушенко К.О. Проблема формування комунікативної компетентності сліпоглухих дітей у спеціальній літературі США та Великої Британії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.03 "Корекційна педагогіка" / К.О. Глушенко. – К., 2009. – 23 с.
8. Изаренков Д.И. Базисные составляющие коммуникативной компетентности и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д.И. Изаренков // Русский язык за рубежом. – 1990. – №4. – С.54-60.
9. Нагорнюк Л.Є. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх журналістів у процесі фахової підготовки: дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Людмила Євгенівна Нагорнюк. – Тернопіль, 2009. – 230 с.
10. Назаренко Н.С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Н.С. Назаренко. – К., 2008. – 21 с.
11. Назаренко Н.С. Формування комунікативної компетентності майбутніх документознавців у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Наталія Степанівна Назаренко. – К., 2008. – 240 с.

Н.В.Кожем'яко

- 12.Павленко О.О. Формування комунікативної компетенції фахівців митної служби в системі неперервної професійної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / О.О. Павленко. – К., 2005. – 23 с.
- 13.Парыгин Б.Д. Основы социально-психологической теории / Б.Д. Парыгин. – М.: Мысль, 1971. – 348 с.
- 14.Підручна З.Ф. Формування професійної комунікативної компетентності майбутніх перекладачів у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / З.Ф. Підручна. – Тернопіль, 2009. – 21 с.
- 15.Проворова Є.М. Методичні засади формування комунікативної компетентності майбутнього вчителя музики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.02 "Теорія і методика музичного навчання" / Є.М. Проворова – К., 2008. – 20 с.
- 16.Романова В.В. Формування комунікативної компетенції у майбутніх фахівців соціально-культурної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / В.В. Романова. – Х., 2006. – 23 с.
- 17.Романова В.В. Формування комунікативної компетенції у майбутніх фахівців соціально-культурної діяльності: дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / Віра Василівна Романова. – Х., 2006 – 178 с.
- 18.Федоренко Ю.П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови : дис. ...канд. пед. наук: 13.00.09 / Федоренко Юлія Петрівна. – Полтава, 2005. – 212 с.
- 19.Федоренко Ю.С. Комунікативна компетентність як найважливіший елемент успішного спілкування / Ю.С. Федоренко // Рідна школа. – 2002. – №1. – С. 63–65.
- 20.Федоренко Ю.П. Формування у старшокласників комунікативної компетенції в процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 "Теорія навчання" / Ю.П. Федоренко – Луцьк, 2005. – 20 с.
- 21.Федорчук О.С. Формування у майбутніх правознавців професійного застосування інформаційно-комунікаційних технологій : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти" / О.С. Федорчук. – К., 2009. – 22 с.
- 22.Черевко В.П. Формування комунікативної компетентності майбутнього менеджера у процесі професійної підготовки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психологічних наук : спец. 19.00.07 "Педагогічна та вікова психологія" / В.П. Черевко. – К., 2001. – 20 с.